

Zapomenuté cihelny. Z historie výroby a použití cihel v obci Strachotín (okr. Břeclav)¹

Mgr. Jana Křivánková

Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, A. Nováka 1, 602 00 BRNO
399317@mail.muni.cz

Úvod

Opakovaně se při průzkumu bývalé stavební památky stává, že při její demolici je odhaleno větší množství cihel s různorodými kolký. (viz Obr. 1) Jedním z důvodů je, že pálené cihly je možné opakovaně použít na zcela jiných stavbách.² Nepřeberné množství kolkovaných cihel dokládá velmi bohatou síť cihelen na našem území.³ Jen stěží však mohou být interpretovány doposud známé kolký z cihel nalezených při průzkumu venkovských staveb, neboť dokumentace cihelnami používaných kolků především dále do minulosti značně kolísá.

Přesto lze výzkum⁴ věnovaný stáří páleného cihelného zdiva považovat za velmi žádoucí, protože při kombinaci s dalšími poznatky⁵ může napomáhat k správné interpretaci týkající se stavebních proměn vesnického domu a nejrozličnějších stavebních památek vesnického prostředí.

Klíčem k objasnění řady kolků by mohl být vznik přehledně zpracované historie sítě cihelen a dokumentace jejich produkce, tak jako se tomu děje již v zahraničí.⁶ Cílem předkládaného textu je snaha přispět k takovéto síti⁷ příspěvkem, ve kterém je zpracována historie obecní cihelny ve Strachotíně (okr. Břeclav).⁸

1 Studie vznikla v rámci řešení projektu specifického výzkumu *Sociální kapitál nemateriálního kulturního dědictví* řešeného Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (MUNI/A/1140/2020).

2 Takže nelze ani bezprostředně určovat stáří u konstrukcí s kolkovanými cihlami.

3 Jen v roce 1897 uvádí Ferdinand Klika na Moravě ve svém adresáři několik stovek fungujících cihelen. KLIKA, Ferdinand: *Adressář cihelen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Časopis Reklama, 1897.

4 Mimo evidenci samotných kolků se badatelé zaměřují např. na analýzu rozměrů pálených cihel apod.

5 Které se mnohou týkat typologie konstrukce, nebo dalších použitých materiálů (které lze snadněji datovat, jako např. dřevo pomocí dendrochronologie), dále využití mapových dokladů a archivních pramenů.

6 Např. po politických okresech jsou koncipovány práce v sousedním Rakousku. RAMML, Christian Ferdinand: *Ziegelöfen und Lehmabbaue der politischen Bezirke Mistelbach und Gänserndorf (Niederösterreich)*. Nachträge 29. Wien: Geologische Bundesanstalt, 2018.

7 V posledních letech se zabývá historií zaniklých cihelen (především) v bývalém politickém okrese Břeclav LYČKA, Daniel: *Historie zaniklých cihelen břeclavského okresu po roce 1945 – Lednice-Nejdek, Drnholec, Pohořelice, Mikulov, Vlasatice, Dolní Dunajovice, Velké Bilovice. RegioM*, 2017, s. 106–141.

8 Do roku 1848 byla obec součástí mikulovského panství.

Snahy o zřízení obecní cihelny ve Strachotíně

Snahy strachotínské obce získat oprávnění vypalovat vlastní cihly sahají do začátku 80. let 18. století. První zmínka se objevuje v žádosti adresované vrchnosti z roku 1780. Obec tehdy žádala, aby mohla za účelem zřízení bytu kaplana vypálit na pusté stráni (*auf der öden Leiten*) cihly. Z odpovědi z roku 1781 vyplývá, že k výpalu cihel zřejmě nedošlo a vrchnost se rozhodla k tomuto účelu darovat několik tisíc vlastních cihel.⁹

Z následujícího roku 1782 se dochovaly žádosti adresované vrchnosti tentokrát již s prosbou o zřízení obecní cihelny.¹⁰ První žádost strachotínských poddaných nese datum 20. března 1782.¹¹ Už o dva dny později 22. března byla sepsána další žádost.¹² Ve snaze pochopit důvod, který vedl k sepsání nové žádosti, budou v následujícím textu porovnávány jednotlivé pasáže obou žádostí.

V obou vyhotoveních jsou zmiňovány obtíže spojené s obstaráváním dostatečného množství cihel, byť jen na jednu stavbu. V první žádosti je tento argument uveden na prvním místě ale jen ve stručnosti,¹³ naproti tomu v novější žádosti je více rozvinut. Je zde uvedeno, že dostatečné množství cihel si není schopna obec zajistit u vrchnostenské cihelny a za velmi nepohodlné považují představení strachotínské obce, že v takovém případě musí disponovat peněžní hotovostí a obtíže mají rovněž, pokud chtějí vyjednat nákup cihel u jiné obecní cihelny.¹⁴

Podobně laděné jsou i podpůrné argumenty spojené se zajišťováním stavebního materiálu, tím jsou myšleny další finanční náklady spojené s transportem takovéhoho nákladu. V mladší žádosti je tak uvedeno, že jsou ve výhodě ty obce, které cihelnu ve svém katastru mají, neboť jsou obtíží spojených s převozem ušetřeny.¹⁵ Ve starší žádosti je naopak tato pasáž koncipována jako dlouhý výčet nesnází spojených s přepravou, a to následovně: „[...] *převoz může trvat 2–3 i více hodin, někdy také ale při neznámé zásobě cihel [prodávajícího], ženeme tam zcela nadarmo náš tažný dobytek.*“¹⁶ Celou beznadějně líčenou situaci ještě umocňují tímto výrokem: „*A tím vším promarníme čas, který bychom lépe mohli vynaložit na svou práci v hospodářství.*“¹⁷

9 Opis žádosti a odpověď na ni uvádí RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno: Josef Wesnitzky, 1930, s. 184.

10 Na rozdíl od předchozích opisů žádostí, které jsou sice také směřovány vrchnosti, se tyto nacházejí dnes ve fondu vrchnostenské kanceláře. MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 1–5. Pisemný materiál v tomto fasciklu není řazen, tj. foliován, chronologicky.

11 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 3 a 4.

12 Tamtéž, fol. 1 a 5.

13 Tamtéž, fol. 3r.

14 Tamtéž, fol. 1r.

15 Tamtéž, fol. 1r.

16 Tamtéž, fol. 3r.

17 Tamtéž, fol. 3r.

Obr. 1. Demolice domu čp. 177 ve Strachotíně. Foto Jana Křivánková, 2020.

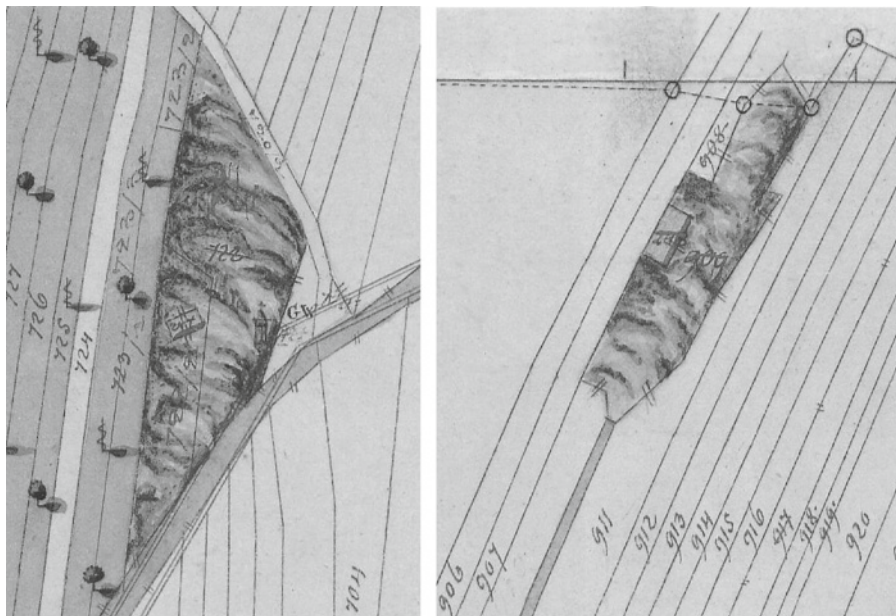
Starší žádost je ještě doplněna o pasáž s informacemi spojenými s dalšími materiály nezbytnými k provozování cihelny. Nejprve je v žádosti konstatováno, že obecní louky nejsou chudé na dřevo a rákosí,¹⁸ i když to explicitně v žádosti nezaznívá, je možné se domnívat, že jsou tyto suroviny uvedeny v souvislosti s dostatkem paliva při provozu cihelny. V jižní části strachotínského katastru se totiž v minulosti nacházely rozsáhlé lužní lesy,¹⁹ jejichž dřevo bylo vhodné především k topení,²⁰ a mohlo být tedy využito právě k pálení cihel. Rovněž rákosí bylo používáno jako palivo pro cihelny, jak uvádějí Josefem Nožičkou zmiňované prameny k roku 1757 pro cihelny na Židlochovicku.²¹

18 Tamtéž, fol. 3r. Rákosí je v pramenech týkajících se Strachotína zmiňováno i později; např.: v polovině 19. století je rákosí zmiňováno jako stavební materiál. MZA Brno, fond D 8 Vceňovací operáty, karton 974, sign. 2683 – Strachotín, [nefoliováno, oddíl VI Sumpfe mit Rohr]. Rovněž i poslední pamětníci, pamatující si strachotínské louky před jejich zatopením v 70. letech 20. století, je popisují jako bohaté na rákosí.

19 Lužní lesy spadaly do území, ze kterého bylo v 70. letech 20. století vystavěno vodní dílo Nové Mlýny.

20 Z práce J. Nožičky totiž vyplývá, že se v zátopovém území, za něž tuto část bývalého strachotínského extravilánu lze považovat, vyskytovalo dřevo vhodné především k topení. NOŽIČKA, Josef: Z minulosti jihomoravských luhů (předběžná studie). In: Čermák, Květon (ed.): *Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR*, 1956, s. 169–199.

21 NOŽIČKA, Josef: Z minulosti jihomoravských luhů (předběžná studie), c. d., s. 181.

Obr. 2. Výřez z originální mapy stabilního katastru používané od roku 1825 ve Strachotíně. ÚAZK Praha, mapový list č. 2893-1-002.

V téže žádosti se dále uvádí, že mají rovněž dostatek hlíny vhodné k výrobě cihel. Absence vlastní cihelny má podle nich pak za následek, že zemina vhodná k vytěžení, která by mohla v podobě pálených cihel skýtat pro obec větší finanční zisk, je udávána za nepatrnou cenu ve své surové podobě. Dále dodávají, že značné peněžní obnosy strachotínských obyvatel odchází okolním obcím, zatímco oni sami nemohou přetvářet svoje přírodní bohatství, tak jak by mohli, tj. využít zeminu k výrobě cihel čili k výpalu. Tato část je nakonec shrnuta takto: „*K tomu, abychom získali výhodu při pořizování stavebního materiálu, jakož i k získání neobyčejného užitku pro naši obec a její obyvatele, považujeme za nejvhodnější a neklamný prostředek výstavbu vlastní cihelny.*“²²

Nová žádost končí návrhem obce na výši ročního poplatku za cihelnu pro vrchnost; konkrétně nabízí platbu v rozmezí 30–36 krejcarů.²³ V povolení cihelny

22 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 3.

23 Tamtéž, fol. 1r.

března se vrchnost vedle stručného udělení souhlasu vyjadřuje pouze k roční platbě, kdy stanovuje vyšší taxu 36 krejcarů.²⁴ Existence dvou žádostí vede k domněnce, zda první z nich nebyla zamítnuta. Vzhledem ke krátkému času, který jednotlivé písemnosti dělí, lze předpokládat, že zamítavé stanovisko v písemné podobě nevzniklo a napsání druhé žádosti bylo snad podníceno ústním jednáním při vyřizování žádosti první.

V druhé žádosti oproti první zmizely zdlouhavé pasáže o dostatku jednotlivých surovin a značně namáhavé přepravě tak těžkého nákladu, jako jsou pálené cihly. Naopak namísto stížností na nepříznivou situaci jsou zdůrazňovány spíše výhody plynoucí z vybudování vlastní cihelny. Snad právě takto koncipovaný text zajistil Strachotínským velmi brzké povolení (v řádu čtyř dní). Z popisu obecních účtů lze vyčíst, že obecní cihelna byla postavena již v tomto roce (1782).²⁵ V mladší žádosti není umístění cihelny řešeno vůbec, v souvislosti s výstavbou je pouze uvedeno toto: „*A protože existuje domnění, že je tu [kvůli převyšující poptávce nad nabídkou (viz výše)] prostor pro zřízení další obecní cihelny, z tohoto předpokladu totiž vyplývá, že by žádné okolní cihelně zbudováním nové cihelny neměla vzniknout škoda.*“²⁶

O skutečné poloze cihelny se lze poprvé dozvědět z map a písemného materiálu uloženého ve fondu D 10. (viz Obr. 2) Na mapách z roku 1825 se SV od obce nachází rovnou dvě cihelny. Cihelna situovaná blíže k obci ležela v cípu bývalé trati *Saat*²⁷ na pozemkové parcele 722, která byla současně hliníkem. Sama stavba²⁸ byla natočena JV směrem, budova byla velká přibližně 11,5 x 6,5 m. Druhá cihelna²⁹ se nacházela v bývalé trati *Gaisloch*, dnes nazývané *Na Popicku*; ležela na pozemkové parcele 909, jež byla také zároveň hliníkem. Budova stojící na této parcele byla natočena více na východ nežli cihelna první, bylo tomu nejspíše proto, že ležela pod svahem, který by bránil z jižní strany vhodnému větru, jenž byl pro provoz cihelny důležitý. Tato cihelna byla větší, měla přibližně 18,7 x 9,3 m.

24 Tamtéž, fol. 2r.

25 Stejně tak je v útech uvedeno, že z cihelny bude placena roční činže 36 krejcarů. RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 139 a SOKA Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny obce do 19. století, s. 174.

26 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 1r.

27 Místo známé také jako Kotova zatačka; viz níže.

28 Stavební parcela č. 247. Pravý dolní roh delší strany cihelny ležel v přibližně místech: GPS 48.9139908N, 16.6696286E.

29 Stavební parcela č. 248. Pravý dolní roh kratší strany cihelny ležel v přibližně místech: GPS 48.9168747N, 16.6744192E.

Strachotínská obecní cihelna a cihláři

Písemný materiál stabilního katastru dokládá, že větší stavba ležící dále od Strachotína patřila obci.³⁰ Obecní cihelna byla nejspíše větší, protože se u ní nacházel také příbytek pro cihláře, který dosvědčují matriky. V červnu roku 1799 se oženil cihlář Johann Adler (*Ziegelschläger*), syn Christiana Adlera z Grodkówa (*Grottkau*) ve Slezsku, s Johannou Stelzlovou, dcerou Franze Stelzela, podsedníka z Lačnova na svitavském panství. Farář u místa jejich bydliště uvedl strachotínskou obecní cihelnu.³¹ Páru se už v září toho roku (1799) narodil syn Anton; jako bydliště byla opět uvedena cihelna.³² U sňatku i narození je jako svědek a kmotr v obou případech Johann Reiser, cihlář z Popic, to může prozrazovat určité sociální vazby tohoto „nuzného“ řemesla. Syn Anton umírá již v roce 1801 v domě čp. 18,³³ což nasvědčuje tomu, že rodina s dítětem získala bydlení v obci.³⁴ V obecní cihelně se děti cihlářů nejen rodily, ale také umíraly, dva případy úmrtí ve strachotínské cihelně dokládají opět matriky. V roce 1810 a 1811 zde zemřely dvě děti (5 a 8 let staré) obecního cihláře Martina Weidlicha.³⁵ V letech 1818 a 1819 figuruje jako dočasný cihlář Franz Drescher (*zeitweiliger Ziegelschläger*), ubytovaný s rodinou v obci v hostinci čp. 96, posléze v domě čp. 56. Pocházel podobně jako cihlář Adler ze Slezska, tentokrát z obce Písečná (*Sandhübel*).³⁶ V roce 1839 žil v čp. 74

30 Ve fondu se nacházejí dva exempláře knih vztahující se k těmto informacím. MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, karton 3418, kniha č. 17, Oddíl Tripplicat Bauparzellen-Protocoll der Gemeinde Tracht 1825 (1851), [nefoliováno, parcela č. 248] a MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, fasc. 2683, kniha č. 609. Oddíl Bauparzell Protocoll der Gemeinde Tracht 1857, [nefoliováno, parcela č. 248].

31 V německém originále: *in der Trachter Gemeind Ziegel Ofenhüte*. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 73r. V opisu soupisu obecních realit z roku 1800 byla cihelna označena také jako Ziegelscheuer. RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 140. I když jak die Hütte (chata), tak die Scheuer (stodola) lze překládat samostatně jako určité zastřešené objekty, v souvislosti s tímto spojením jde pouze o význam cihelna. GRIMM, Jacob Ludwig Karl: *Deutsches Wörterbuch*, sv. 15 Z-Zmasche. Leipzig, 1971, s. 915.

32 V německém originále: *in der Ziegel Ofenhüte bei Tracht*. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 75r.

33 Otec Johann je označen jako obyvatel – Ihwohner. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 84r.

34 Povolání otce není v tomto záznamu blíže specifikováno (viz pozn. výše), podle pozemkových knih však nebyl majitelem čp. 18. SOKA Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 3 – Urkundenbuch lit. BI bei der Gemeinde Tracht von Anno 1788, fol. 17v. Dá se proto předpokládat, že dál vykonával svoje řemeslo, další údaje k této rodině v matrikách nebyly nelezeny.

35 V roce 1810 zemřela v cihelně (*aus den Ziegelofen*) Elisabeth (stará něco přes pět let), dcera Martina Weidlicha cihláře (*Ziegelbrenner*) a Veroniky. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 134v. V roce 1811 zemřela v cihelně (*aus den Ziegelofen*) Hedvika (stará osm let), dcera Martina Weidlicha obecního cihláře (*Gemeinde Ziegler*) a Veroniky. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 140v.

36 V roce 1818 zemřel Joseph (jeden rok starý), syn Franze Dreschera a Theresii v čp. 96. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 188v. V roce 1819 se narodila v čp. 56 Anna, dcera Franze Dreschera a Theresie, dcery Josepha Wilhetina; děd označen jako údajný

Obr. 3. Cihly ve sklepe č. ev. 51. Foto Jana Křivánková, 2014.

cihlář Anton Stephan (*Ziegelbrenner*),³⁷ který v roce 1841 ve věku 45 let v téže domě umírá,³⁸ ale prvním známým strachotínským cihlářem byl Johann Schwed (*Ziegelschläger*). Poprvé je zmíněn v opisech obecních účtů za rok 1785, v tom roce mu mělo být za 1 výpal o 1000 cihlách; konkrétně za zápal a udržování ohně, vyplaceno 21 zlatých a 12 krejcarů; a další 1 zlatý a 6 krejcarů za chléb, stravu a nápoje.³⁹ V roce 1788 Johann Schwed, když mu zemřela manželka Barbara, bydlel v čp. 106.⁴⁰ V roce 1790 se v Dolních Věstonicích ve svých 45 letech znovu oženil s 26letou Margarethou, dcerou Georga Tschochaheye z Dolních Věstonic z čp. 1; v té době žil v čp. 108⁴¹ a ještě téhož roku se jim rovněž ve Strachotíně v čp. 108 narodila dcera Rosina.⁴² Přestože další známí cihláři ze Strachotína žili v obci, přístřešek nejspíše mohl sloužit k jejich přenocování během výpalu, neboť obydlí u cihelen nejsou nijak neobvyklá. Cihlářské přístřeší se objevuje i u cihelen v nedalekých Popicích

výrobce nástěnných hodin pocházející také z Písečné. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 192r.

37 Matriční údaj se váže k smrti jeho více jak jeden rok staré dcery Theresie. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 50 – NOZ Strachotín (1837–1859), fol. 20r.

38 MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 50 – NOZ Strachotín (1837–1859), fol. 36r.

39 RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 140 a SOKA Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny obce do 19. století, s. 175.

40 V tomto prameni je označen jako soused – *Mitnachbar*. Barbaře bylo 45 let. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 21r.

41 MZA Brno, fond E 67 Sbirka matrik. Matrika 2583 – O Dolní Věstonice (1784–1871), s. 7.

42 Johann zde má nejspíše chybou písaře uvedeno jméno Josef. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 29v.

a ve Velkých Němčicích.⁴³ Mimo existenci přístřešku se lze dozvědět z opisů obecních účtů, že u obecní cihelny měla být v roce 1783 vyhloubena také studna, která nejspíše zajišťovala vodu nezbytnou k výrobě cihlářské hmoty; na její stavbu bylo spotřebováno 240 kusů v této cihelně vypálených cihel.⁴⁴

Cihelna rychtáře Andrease Riessa

Menší cihelnu vlastnil v roce 1825 čtvrtláník Andreas Riess⁴⁵ z čp. 58.⁴⁶ Není známo, kdy tuto cihelnu v místech bývalé pastviny (*Hutweide*)⁴⁷ nechal vystavět, protože ve fondu vrchnostenské kanceláře se k ní žádná žádost nenachází.⁴⁸ Ve stejném fondu se však dochoval kolorovaný plán městečka Strachotína vlepý do knihy z roku 1824, jenž pojednává o popisu obecních hranic. Zeměměřičem F. von Meergrafem je na plánu zachycena obecní cihelna, ale Riessova na mapě chybí.⁴⁹ Jde o dosti schematickou mapku, tedy nelze zcela vyloučit existenci druhé, soukromé cihelny už v roce 1824. Andreas Riess byl v letech 1822–1827 rychtářem,⁵⁰

43 V Popicích v roce 1792 zemřel ve věku 64 let Carol Jürk, cihlár (*Ziegelbrenner*), jenž pocházel z Podlesí (Schönwald) z budišovského panství (Budišov nad Budišovkou / (B)Pautscher Herrschaft). Dům, ve kterém Carol Jürk umřel, je označen bez čp., to nasvědčuje tomu, že šlo velmi pravděpodobně o cihelnu. MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik. Matrika 3240 – Z Popice (1784–1865), s. 271. V cihelně ve Velkých Němčicích v roce 1871 zemřelo dítě (Maria 1 rok a 21 měsíců stará) cihláře Františka Doležala. MZA Brno, fond E 67 Sběrka matrik. Matrika 3592 – Z Velké Němčice (1863–1921), s. 46. Dále studiu příbytků cihlárů a podmínkám života v nich se věnuje BALÁŠOVÁ-FRIMLOVÁ, Dana: K etnografickému studiu cihlářského dělnictva. Cihlářské dělnictvo pražských příměstských vsí: bytové poměry cihlářských rodin v Praze v letech 1900–1914. In: Tomanl, Miloš – Procházka, Lubomír (eds.): *Tradiční lidová architektura*. Praha: Univerzita Karlova, 2008, s. 15–23.

44 RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 139 a SOKA Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny obce do 19. století, s. 175.

45 Andreas Riess se narodil 17. 8. 1772. RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 253.

46 Parcela KN st. 147 / PK st. 77 a 76/ Stabilní katastr D10 77 a 76.

47 V rubrice bonitních tříd knih Stabilního katastru je tato cihelna položena v takto nazývaném místě. MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, karton 3418, kniha č. 17. Oddíl Tripplicat Bauparzellen-Protocoll der Gemeinde Tracht 1825 (1851), [nefoliováno, parcela č. 247] a MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, fasc. 2683, kniha č. 609. Oddíl Bauparzell Protocoll der Gemeinde Tracht 1857, [nefoliováno, parcela č. 247].

48 Mimo žádosti obcí s požadavky zřízení obecních cihlen se ve fondu nachází i žádosti požadující povolení k zřízení soukromých cihlen. Nicméně je možné, že se k Riessově cihelně může nacházet nějaký materiál i ve fasciklu, který zatím nebyl prostudován, protože v něm z velké části bude zaznamenán především prodej cihel poddaným z let 1803–1824 vrchnostenskou cihelnou v Mikulově, viz MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7321 – Cihelny všeobecně.

49 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7097 – Popis hranic městečka Strachotína, [nefoliováno, plán městečka Strachotína].

50 RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 131 a MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 234r.

Obr. 4. Zprava sklep č. ev. 29. Foto z rodinného archivu Vlastimila Wenische, 70. léta 20. století.

nejspíše se tedy jednalo o schopného člověka, a je možné se domnívat, že v době, kdy byl představeným obce, se mu mohla naskytnout možnost provozovat svou vlastní cihelnu. Andreas Riess umírá v roce 1830⁵¹ a v roce 1833 dědí dům⁵² jeho prvorozený syn Anton.⁵³ Je pravděpodobné, že nějaký čas mohl vést cihelnu po otci i on. Je třeba mít dále na paměti, že cihly z Riessovy cihelny mohly být kolkovány literami AR nebo R apod., i když takové zatím nebyly nalezeny.

51 V čp. 58 ve svých 58 letech jako vdovec. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 275r.

52 SOKA Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 9 – Gruntovní kniha [1. svazek], fol. 216r.

53 Anton Riess se narodil jako nemanželský syn v roce 1813 v čp. 58. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 153v. Jeho matka Barbara se za Andrease Riesse provdala až v dalším roce v roce 1814, proto žila v době svatby již v čp. 58, přestože její rodina v té době bydlela v čp. 113. MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836), fol. 162r.

Okolnosti vzniku cihelen

Motivem pro zbudování cihelny byla potřeba většího množství cihel.⁵⁴ V první žádosti jsou stavby, na něž je potřeba cihel, konkretizovány jako hospodářské.⁵⁵ Ještě dnes se lze přitom v obci setkat se stavbami ze značně pozdějšího období, které jsou z velké části vystavěny z tzv. kotovic (nepálených cihel) a pouze nosné části jsou z cihel pálených. Nelze popřít, že by stavby konstruované z velké části z nepálených cihel neobsahovaly ve svých nosných částech také velké množství pálených cihel. Na druhou stranu stavby konstruované veskrze z pálených cihel lze v terénu nalézt zcela výjimečně a převážně vznikly až v nedávné době, proto lze uvažovat, zda za větší poptávkou nemohla stát probíhající výstavba strachotínského sklepního areálu, jež započala po delších průtazích ze strany vrchnosti na začátku 80. let 18. století.⁵⁶

Dnešní sklepní areál se rozkládá na značně rozsáhlém území SZ od jádra obce, kde se Sklepní ulice táhne v dálce přes 1,2 km. Z celkové délky čítá areál něco přes půl kilometru. O intenzitě výstavby sklepů svědčily i obecní účty z roku 1797, jež dokládaly roční příjem 12 zlatých a 18 krejcarů ze 41 vybudovaných sklepů.⁵⁷ Na mapách stabilního katastru z roku 1825 je zakresleno už přes 64 lisoven.⁵⁸

Pokud měla obec dříve velké obtíže se sháněním většího množství pálených cihel, mohla být hlavním důvodem potřeby zřídit obecní cihelnu právě tato výstavba. Mezi léty 1781–1797, tedy za pouhých 16 let, byly vybudovány rozsáhlé sklepní prostory (41) a za dalších 28 let bylo vystavěno minimálně dalších 20 sklepů a všechny tyto sklepy byly do roku 1825 doplněny o lisovny, přitom je nutné uvést, že jak sklepy, tak nejstarší lisovny jsou vybudovány pouze z pálených cihel. To značí nezpochybnitelnou potřebu velkého objemu páleného cihlového zdiva. Zřízení obecní cihelny tedy mohlo zapříčinit i to, že strachotínský sklepní areál vyrostl v relativně krátkém časovém horizontu a takovém stavebním rozsahu, v jakém je znám od první třetiny 19. století téměř dodnes.⁵⁹

54 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 1r.

55 MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 – Cihelna ve Strachotíně, fol. 3r.

56 KŘIVÁNKOVÁ, Jana – NEČADA, Václav: K počátkům výstavby sklepního areálu v obci Strachotín (případová studie). *Folia ethnographica* 53, 2019, č. 2, s. 95 a 100.

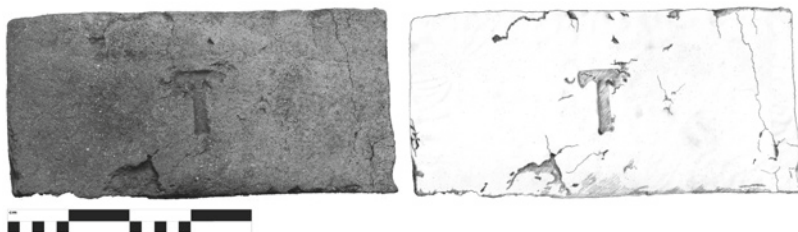
57 Obecní pokladna tak inkasovala za každý sklep po 18 krejcarech, tj. 12 zlatých a 18 krejcarů celkem. RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 144.

58 Nebyly počítány pozdější úpravy, tj. šrafované stavby. ÚAZK Praha, Originální mapy stabilního katastru, Strachotín – mapový list č. 2893-1-001.

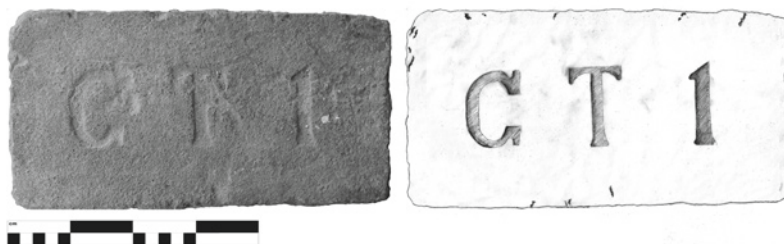
59 Dnes sklepní areál čítá kolem 80 sklepů. Od roku 1825 byl původní počet navýšen nově postavenými sklepy především mezi tzv. prolukami, kterými se dříve jezdilo do polí a vinohradů nad strachotínskými sklepy.

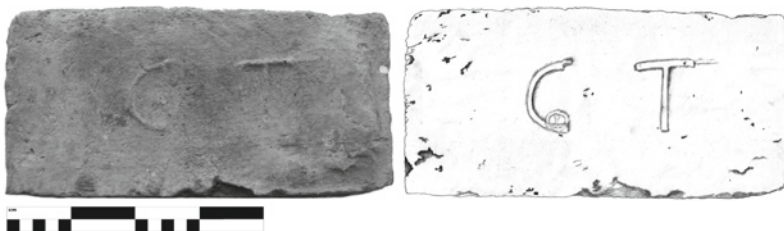
Obr. 5. Jedna ze dvou nalezených cihel na východním břehu rybníka ve Strachotíně. Foto a kresba Jana Křiváňková, 2021.

Obr. 6. Cihla kolkovaná negativním/zahloubeným značením T s výraznými serify. Foto a kresba Jana Křiváňková, 2021.

Obr. 7. Cihla kolkovaná negativním/zahloubeným značením GT 1 na dvoře čp. 57 v Divákách. Foto a kresba Jana Křiváňková, 2021.

Obr. 8. Cihla kolkovaná pozitivním značením GT nalezená na dvoře čp. 51 ve Strachotíně. Foto a kresba Jana Křiváňková, 2021.

Značení na cihlách

I když bylo výše popsáno, že při demolicích bývají velmi často odhaleny kolky,⁶⁰ není zcela běžné bourání sklepních prostor ve vinařských areálech.⁶¹ V klenbách sklepů je určitě ukryto velké množství cihel s kolky. Pokud dochází k výměnám cihel v těchto prostorách, je tomu převážně proto, že cihla zcela zvětřením zdegradovala a prakticky se vydrolila. Jsou tak známé pouze solitéry, které mají nějaké značení a jejich umístění je záměrně přizpůsobeno tak, aby je bylo možno číst. Dvě takové cihly jsou uloženy v klenbě jednoho strachotínského sklepa;⁶² první z cihel ležící blíže ke vchodu nese iniciály SCH, na druhé je pak datace 1798. (Obr. 3) Z průzkumu pramenů vázících se k majetkovým poměrům vyplývá, že litery skrývají jméno prvního majitele sklepa; tím byl Sebastian Christenheit (psán též Kristenheit) z domu čp. 43, který získal dekret s povolením ke stavbě sklepa už v roce 1792. Podle téhož pramene však vyplývá, že sklep postavil až v roce 1798, což potvrzuje údaje na cihle.⁶³ Nejedná se tedy v případě této cihly s literami o negativní otisk kolku nějaké cihelny.⁶⁴ Dále nebylo zvykem v této době nechat záměrně vidět kolek; to je praxe až posledních let, kdy se kolkované cihly stávají vzácnými, neboť dnešní průmyslové výrobky již takové „zdobené“ nemají. S vědomím existence takovýchto solitérů dělaných zcela na zakázku je potřeba dbát na co nejpřesnější dokumentaci jakkoliv značených cihel, neboť při nedostatečném popisu okolností nálezů nemusí být již takovéto cihly nikdy správně určeny. Jejich existence pak také ztěžuje výzkum kolků jednotlivých cihlen, protože pokud badatel nemá větší množství čili soubor více cihel s jedním kolkem, nemůže si být zcela jist, zda jde skutečně o značení používané cihelnou.

60 V ideálním případě, mimo vědomost o původu daného kolku, je potřeba patřičně označit v dokumentaci přesné místo výskytu nalezeného kolku v konstrukci. Bez detailnější dokumentace polohy dané kolkované cihly v konstrukci lze jen obtížně určovat stáří jednotlivých částí domu na základě nalezených cihel. Nelze se spokojit jen s informací, že cihla s tímto kolkem se nacházela v konstrukci domu čp. apod. Objev kolkovaných cihel je však spojen s destrukcí konstrukce nebo přímo demolicí daného objektu. V případě demolic, u kterých jsou použity i větší demoliční mechanické stroje, se přesnější dokumentace polohy cihel s kolky provádí jen velmi obtížně, neboť je zároveň strhnuto větší množství zdíva nebo celých částí objektu na jedno místo.

61 Žádný takový případ není ve strachotínském sklepním areálu znám.

62 Parcela KN st. 267/ PK st. 228/ D10 228.

63 V roce 1810 předal dům čp. 43 synovi Josefovi. Nejpozději v roce 1813, ale snad už v roce 1810 přestal sklep patřit k domu čp. 43 a Josef Kristenheit si postavil v roce 1812 jiný sklep. SOKA Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 3 – Urkundenbuch lit. BI bei der Gemeinde Tracht von Anno 1788, fol. 41. V jiné pozemkové knize vedené do roku 1850 byl podle zápisu z roku 1831 tento sklep rozdělen na $\frac{3}{4}$ a dvě $\frac{1}{8}$. Majitelem první $\frac{1}{8}$ byl Mathias Rohrer. Druhou osminu vlastnila Veronika Schuber, po ní pak sňatkem v roce 1822 Martin Zimmer. Poslední (největší) část $\frac{3}{4}$ byla vlastněna Sebastianem Christenheitem, po něm získal tento podíl Johann Richter, a to sňatkem s Annou Richter (Christenheitovou dcerou), v této době je jmenován podíl $\frac{3}{4}$ krom sklepa, také u lisovny a tentýž podíl lisu. SOKA Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 11 – Gruntovní kniha sklepů [3. svazek], fol. 184r–186r.

64 Litery i číslice byly v tomto případě ručně vyryty.

Obr. 9. *Průběh demolicе hospodářských budov domu čp. 51 ve Strachotíně. Vpravo vzadu ještě stojící původní zeď.* Foto Jana Křivánkova, 2020/2021.

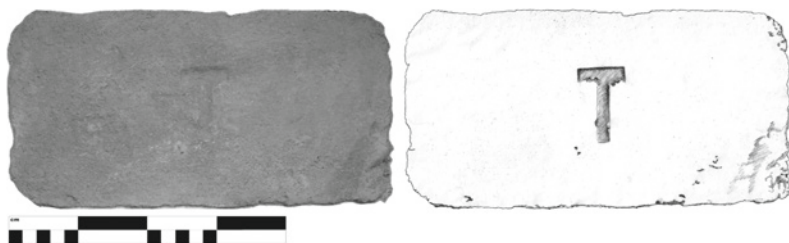
Pokud lze získat jen obtížně cihly z kleneb strachotínských vinařských sklepů, to stejné neplatí pro lisovny stojící před nimi. Ty byly v minulosti opakovaně bořeny a přestavovány. Přebytný stavební odpad byl vyvážen před samotné sklepy, které lemují strachotínský rybník. Při každoročním výlovu ryb je část této sutě odkryta; při této příležitosti byl prozkoumán břeh, kde byly objeveny cihly s více než dvěma desítkami typů značení. Byly také nalezeny čtyři cihly s negativní/zahloubenou literou T, která může značit název obce (tj. Tracht). Jedna z nich leží pod svahem⁶⁵ sklepa manželů Wenischových.⁶⁶ V 70. letech 20. století se štítová strana této podzemní lisovny zhroutila, a proto došlo k její demolici.⁶⁷ (Obr. 4) Vedlejší podzemní lisovny stále stojí, proto je možné usuzovat, že cihla s kolkem T může pocházet právě z bývalé zbořené lisovny. Další dvě cihly⁶⁸ opět s negativním značením

65 GPS 48.9091397N, 16.6392097E.

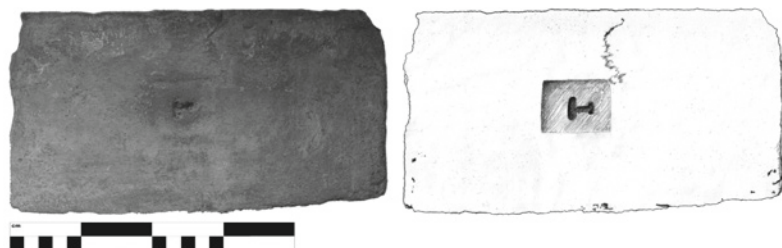
66 Parcela KN st. 245/1,2/ PK st. 260/ D10 206.

67 Wenischová, Anežka (nar. asi 1958); 10. 2. 2014.

68 Přibližně někde před domem čp. 293 v bývalých zahradách čp. 84/D10 55, stodola D10 53 a 54, v pozdější mapě zrušena a stodola 54 má číslo 55/2, GPS 48.9054500N, 16.6489650E a přibližně někde před zahradami dnešní školky/dřívě dům čp. 83/D10 56, stodola D10 57, později 58, GPS 48.9058711N, 16.6489756E.

Obr. 10. Cihla kolkovaná negativní/zahloubenou literou T na zdi čp. 51 ve Strachotíně. Foto a kresba Jana Křivánkova, 2021.

Obr. 11. Cihla s velmi drobným negativním značením písmene T v zahloubené kartuši obdélníkového tvaru na zdi čp. 51 ve Strachotíně. Foto a kresba Jana Křivánkova, 2021.

písmene T byly nalezeny nedaleko od sebe na východním okraji již zmiňovaného rybníka.⁶⁹ (Obr. 5) Tento břeh již není lemován lisovnými, protože při jeho okraji dříve ležely stodoly na konci zahrad, které patřily ke stavením stojícím kolem strachotínské návsi. Původní zahrady byly téměř v polovině své délky rozděleny, takže dnes na místech stodol stojí rodinné domy zbudované v druhé polovině 20. století.⁷⁰ Třetí cihla nalezená na břehu je odlišného charakteru než dříve jmenované. Našla se také na Sklepní ulici, avšak v části, kde dnes stojí rodinné domy a výstavba zde začala po roce 1825.⁷¹ (Obr. 6)

Nicméně je velmi složité vzhledem k nízkému počtu zpracovaných historií jednotlivých cihel přisuzovat takovéto značení jen a pouze obecní cihelně ve Strachotíně, protože např. D. Lyčka uvádí (i když obrazovou přílohou nedokládá),

⁶⁹ Tato ulice se jmenuje U Rybníka.

⁷⁰ Srovnání vychází z map, které pochází z let 1964–1966 a jsou na nich zakresleny ještě jednak bývalé stodoly a zahrady nejsou ještě rozděleny. ÚAZK Praha, Mapa evidence nemovitostí, Strachotín (1964–1966) – mapový list č. VS-III-23-15. A současných map volně přístupných na katastru nemovitostí, kde jsou již parcely rozděleny.

⁷¹ Přibližně někde před domem čp. 183 nebo 146, v D10 asi někde kolem parcely 278 (výstavba po roce 1825 z důvodu pozdějšího zakreslování/šrafování), GPS 48.9078300N, 16.6460869E.

že obecní cihelna fungovala i v Dolní Dunajovicích, a ta podle něj kolkovala svoje cihly značkou GT, tj. Gemeinde Tannowitz.⁷² Stejně iniciály mohla mít svého času i strachotínská cihelna a jednu literu T mohla používat také ta dunajovická. Značný soubor cihel značených GT se například nachází jako druhotně použitý za účelem dlažby na dvoře čp. 57 v Divákách u Hustopečí.⁷³ (Obr. 7) Dále takto značená cihla (konkrétně varianta GT 2) je evidovaná také jako nález v Dolních Věstonicích.⁷⁴ S vědomím, že dům čp. 57 v Divákách prošel rozsáhlými stavebními změnami především od začátku 20. století,⁷⁵ lze očekávat, že kolky tohoto typu mohou pocházet z mnohem mladšího období a vzhledem k značně vzdálenému výskytu, používání tohoto typu kolku strachotínskou cihelnou lze vyloučit.

Mnohem zajímavější je nález kolkované cihly s pozitivními literami GT. (Obr. 8) Tento bohužel jediný exemplář byl nalezen na nově vystavěné zdi (2020) na pozemku domu čp. 51.⁷⁶ Dům prošel rozsáhlou rekonstrukcí, během které (Obr. 9) byla zbořena stodola na konci dvoru i část chlévů stojících již za arkádovým zápražím. Nelze však vyloučit, že přestavba probíhala také v interiérech samotného domu. Nutno podotknout, že v místě nové zdi stála zeď stará, která nebyla v žádném případě v dezolátním stavu, přesto farnost (neboť dům sousedí s kostelem) povolila její demolici na popud vlastníka domu, který se zavázal vystavět zeď novou podle nynějších estetických hodnot (tj. odhalené kolky a několik klenutých výklenků po obvodu zdi). Proto nelze jednoznačně určit z jaké konstrukce cihla pocházela. Na této nově postavené zdi se nacházejí také dvě cihly s kolky s negativním značením litery T, (Obr. 10) avšak odlišného charakteru jako ty, které byly nalezeny na břehu rybníka. Našel se dále jeden kus zahlobené litery T v kartuši. (Obr. 11) Jedna charakterově shodná cihla (s negativní literou T) s třemi výše popsány z okolí rybníka se nachází pod okny (ležící na kant v takto zazděné části) okapově orientovaného průčelí domu čp. 51, jde o sekundární užití z dřívější doby, nejspíše však z 2. poloviny 20. století. (Obr. 12)

Jako druhotně použitá se ve sledované obci našla také cihla s pozitivní otiskem litery T.⁷⁷ (Obr. 13) Nalezena byla v místech, kde dříve oddělovala kůlna dvůr domu čp. 37⁷⁸ od jeho zahrad. Kůlna byla postavena nejdříve po roce 1825,⁷⁹ nejpozději kolem

72 LYČKA, Daniel: Historie zaniklých cihlen břeclavského okresu po roce 1945, c. d. s. 129.

73 A to konkrétně: čtyři exempláře se značím GT 1, šestnáct kusů GT 2, opět čtyři kusy GT 3 a jeden kus GT 4.

74 Cihla GT2 inv. č. 224. Dostupné z: <http://www.laterarius.cz/registr-cihel/item/1143-gt-2?pid=1&ic=1> (cit. 13. 10. 2021).

75 VM Olomouc, fond Mrštíková Božena (1876–1958), karton 35, inv. č. 1854 Nákras přestavby domu čp. 57 od zednického mistra Františka Sedláčka z roku 1903.

76 Parcela KN st. 4/1,2,4/ D10 32.

77 Cihla se dnes nachází na zdi zbudované v 70. letech 20. století oddělující dvůr od zahrad čp. 37. GPS 48.9036692N, 16.6531814E.

78 Parcela KN st. 47/ PK st. 106/ D10 106.

79 Neboť je na mapách stabilního katastru šrafovaná, což značí pozdější změny. ÚAZK Praha, Originální

roku 1877.⁸⁰ Josef Hromek v těchto místech postavil v 70. letech 20. století⁸¹ zeď z cihel postavených tzv. na kant,⁸² proto po oddolení omítky je dnes možné zmiňovaný kolek vidět.⁸³ V 70. letech 20. století byl ale dům čp. 37 téměř celý přestavěn,⁸⁴ proto se jen obtížně hodnotí, z jaké dřívější konstrukce může tato cihla pocházet.

Produkce a zánik cihelen

Velmi hrubou představu o produkci strachotínské cihelny se lze dozvědět opět z opisu obecních účtů. V roce 1783 bylo v cihelně prodáno 5105 cihel,⁸⁵ v opisu roční balance za rok 1798 je uvedeno, že z roku 1797⁸⁶ obci zbývá ještě 2200 neupotřebených kusů cihel. Podle stejné balance pak v samotném roce 1798 proběhl v cihelně třikrát výpal cihel pro potřeby obce po 200 kusech, tedy celkem za tento rok získala obec pro svoje účely 600 kusů.⁸⁷ Ve stejném roce mělo být využito k opravě blíže neurčené studny 150 kusů cihel.⁸⁸ Balance z roku 1812 udává, že pro potřeby obce byl v tomto roce uskutečněn výpal čtyřikrát opět po 200 kusech (celkem 800).⁸⁹ Tyto údaje ale nevypovídají nic o celkové produkci cihelny, neboť v těchto účtech nejsou uváděny výpaly pro obyvatele obce nebo jiné subjekty. V opisech účtu z roku 1815 si lze přecíst, že v tomto roce se nebudou vypalovat žádné cihly pro nedostatek hlíny. Dále kronikář, jenž opisoval účty, poznamenal, že se mohou nacházet v původních účtech ještě později zmínky o obecní cihelně, avšak podle něj cihelna ztrácela

mapy stabilního katastru, Strachotín – mapový list č. 2893-1-004.

80 Na mladší mapě (z let 1877–1913) je vyznačena již v plné barvě. ÚAZK Praha, Katastrální mapy evidenční, Strachotín – mapový list č. 2893-1A_04_ad01. Dále z fotografické dokumentace respondentky M. Hromkové lze na neotřetěném snímku vidět, že vedle dřevěného plotu s brankou byl štít kůlny orientovaný na východ ukončen polovalbou, v patře štítu z téže strany byl otvor s dvířky.

81 Hromková, Marie (nar. 1942); 6. 3. 2016.

82 Zeď postavená z cihel položených na dlouhou úzkou hranu. KNOP, Alois: K vývoji zednických profesionálních výrazů na Ostravsku. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě. Společenské vědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 16. Zeď je v půli své délky rozdělena ocelovým nosníkem zřejmě kvůli nízké stabilitě takto postavených cihel v ještě vlhké maltě.

83 Tehdejší majitel zeď omítl, kolky tudíž neměly být vidět, jak je to v módě dnes.

84 Jediná majiteli zachovaná zděná část se nachází ve vstupní síni a tvoří křížovou klenbu s nosnými pilíři. „Mému muži se ta klenba líbila, tak si ji chtěl celou zachovat, i střecha je stará, ta stála na heverech a zdi se postavily nové.“ Hromková, Marie (nar. 1942); 6. 3. 2016.

85 RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 139 a SOKA Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny obce do 19. století, s. 175.

86 V tomto roce v účtech uvádí Riess také platbu 36 krejcarů (platba je však napsána ve sloupci denárů, jde však pravděpodobně o tiskařskou chybu). RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 145.

87 RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 147.

88 Tamtéž, s. 147.

89 Tamtéž, s. 148.

Obr. 12. Místo uložení cihly s negativním značením *T* v průčelí domu čp. 51 ve Strachotíně. Foto Jana Kriváňková, 2021.

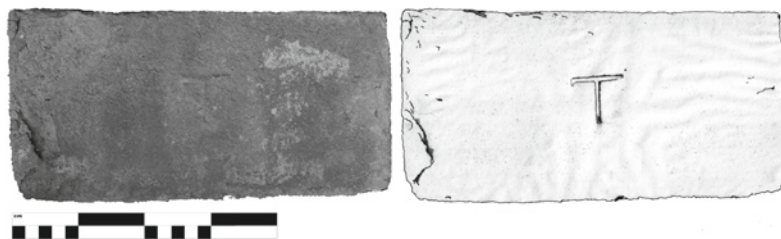
významu, až nakonec byla zcela zrušena.⁹⁰ Z tohoto úryvku vyplývá, že kronikář, který neznámo kdy opisoval obecní účty z 19. století do původní německé kroniky,⁹¹ již nebyl přímým pamětníkem provozu cihelny. Že obecní cihelna fungovala i dále po roce 1815, bylo doloženo již výše. K produkci cihelny se váží také údaje z knih *Vceňovacích operátů katastrálních obcí z let 1840–1851*.⁹² Podle nich obecní cihelna vyráběla ve zmiňované době nejen cihly, ale i střešní tašky.⁹³

90 Kronikář, který psal původní strachotínskou kroniku, z níž vychází publikovaná Riesova verze, která je opisem německy psané kroniky z fondu MNV, dále píše, že obecní účty jsou z 19. století bohužel neúplné a daleko ne tak vzhledně psané a pěkně vázané, jak tomu bylo v časech minulých. RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*, c. d., s. 141 a SOKA Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny obce do 19. století, s. 176.

91 Kronika byla psána podle L. Hosáka od roku 1792. HOSÁK, Ladislav: *Hustopečský okres. 2. Místopis. Vlastivěda moravská*. Brno: Musejní spolek, 1924, s. 170. Dnes je kronika ztracená, ale z důvodu, že existuje její opis vzniklý po druhé světové válce jako jedna z kronik fondu MNV, je pravděpodobné, že se německá kronika na obecním úřadě nacházela ještě několik let po 2. světové válce.

92 MATOUŠOVÁ, Dagmar: *Inventář D8. Stabilní katastr – vceňovací operáty (1765–1897)*. Brno: MZA, 1971, s. 5.

93 MZA Brno, fond D 8 Vceňovací operáty, karton 974, sign. 2683 – Strachotín, [nefoliováno – § 14 Industrial Gewerbe].

Obr. 13. Cihla kolkovaná pozitivní literou T na zdi čp. 37 ve Strachotíně. Foto a kresba Jana Křivánková, 2021.

Strachotínské cihelny jsou na začátku 40. let 19. století zobrazeny také na mapách tzv. 2. vojenského (Františkova) mapování. Mapový list, na němž je zachycena obec Strachotín s cihelnami, pochází z přelomu let 1841–1842.⁹⁴ Jak obecní, tak i Riessova cihelna byla zrušena ve stejném době; v roce 1848 byly obě stavební parcely převedeny na pozemkové, jak vyplývá z poznámek z roku 1861 v knihách stabilního katastru.⁹⁵

Závěr

V druhé polovině 20. století prodělala zemědělsky obhospodařovaná půda v Československu zásadní změnu ve svém vzhledu vlivem kolektivizace. Z tohoto období existují vzpomínky na rozorávání svahu v místech Riessovy cihelny. „U Kotovy zatáčky⁹⁶ rovnal buldozerem terén Stanislav Knápek [1927–2006], dělal to pro JZD. V těch místech si pamatuju nějaký betonový podstavec a zbytky cihel, ale myslím si, že to tam mohlo být kdoví odkud navezený.“⁹⁷ Prakticky vedle bývalého hliníku v minulosti stála Boží muka. Ta byla nejspíše starší než sama cihelna, protože je totiž zachycena pravděpodobně již na mapách 1. vojenského mapování jižně pod strachotínskou pastvinou (*Trachter Hutweid*).⁹⁸ Boží muka jsou zachycena

94 Riessova cihelna je označena Z.H. = Ziegelhüte, obecní nese zkratky G.Z.O = Gemeinde Ziegelofen. 2. vojenské mapování, Strachotín – mapový list č. O_12_II.

95 MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, karton 3418, kniha č. 17. Oddíl Tripplicat Bauparzellen-Protocoll der Gemeinde Tracht 1825 (1851), [nefoliováno, parcela č. 247 a 248] a MZA Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, fasc. 2683, kniha č. 609. Oddíl Bauparzell Protocoll der Gemeinde Tracht 1857, [nefoliováno, parcela č. 247 a 248].

96 Kotova zatáčka se toto místo jmenuje z důvodu toho, že se zde vyboural někdy v 50. nebo 60. letech 20. století František Kot z čp. 10 s rodinou. Podbřecký, Jaroslav (nar. 1944); 26. 4. 2020.

97 Hromková, Marie (nar. 1942); 27. 2. 2021.

98 Mapový list č. 112 není datován, ale mapy z tohoto mapování pochází z let 1764–1768; rektifikovány byly v letech 1780–1783. 1. vojenské mapování, Strachotín – mapový list č. 112.

v pozdějších mapách stabilního katastru používaných do roku 1913,⁹⁹ takže přetrvala déle než samy cihelny. Jistě však od té doby prošla řadou oprav, ale jejich existence byla ukončena až v 50. letech 20. století. Bohužel, v obci se již v době výzkumu nacházel pamětník, jenž by si okolnosti úpravy terénu za obcí dobře pamatoval (respondenti byli dětmi).

Objasnit skutečnou podobu cihelen a jejich okolí mohou archeologické vykopávky; nápomocno může být také pouhé srovnání s takto vykopanými cihelnami. V roce 2006 byla například objevena cihelna v katastru bývalé obce Prosmyky nedaleko terezínské pevnosti v Ústeckém kraji, jejíž pozůstatky byly zcela náhodně odkryty při hloubení výkopu pro přeložku závlahy.¹⁰⁰ Díky velmi dobře zachovávalým částem mohli autoři článku vytvořit kresebnou studii možné podoby cihelny v době fungování,¹⁰¹ jež může být pro srovnání s rekonstrukcí podoby jiných nedochovaných cihelen z vesnického prostředí velmi přínosná. Autoři cihelnu datují do stejné doby, z jaké pochází strachotínská cihelna: „*Shrňme-li takto získané informace. vede nás to k závěru, že cihelna vznikla někdy po roce 1780 a zanikla před rokem 1843.*“¹⁰² S těmito závěry autorů však nelze souhlasit, protože k nim dochází na základě špatné interpretace map.¹⁰³ Prosmycká cihelna vznikla nejdříve po roce 1843¹⁰⁴ a mohla fungovat nejpозději do začátku 50. let 20. století, i když její zrušení lze očekávat i dříve, nejdříve však po roce 1872.¹⁰⁵ V roce 1938 lze pozůstatky hlínku vidět i na leteckých snímcích.¹⁰⁶ Cihelna u Prosmyk se z fotografické dokumentace pořízené při vykopávkách jeví nejenže jako dobře zchovalá, ale z charakteru

99 ÚAZK Praha, Katastrální mapy evidenci, Strachotín – mapový list č. 2893-1A_02.

100 VOLF, Martin – BLAŽEK, Jan: Archeologický výzkum novověké cihelny u Prosmyk. *Terezínské listy* 34, 2006, s. 78–88.

101 Tamtéž, s. 84.

102 Tamtéž, s. 86.

103 Autoři uvádějí následující chronologii map: „*Na mapě 1. vojenského mapování, které probíhalo za vlády císaře Josefa II. v letech 1780–1783, není cihelna zakreslena. Na následujícím II. vojenském mapování z let 1836–1852 je již vyznačena, [...] Dalším vynikajícím dilem 19. století jsou Mapy stabilního katastru, které vznikaly v letech 1826 až 1843. Složka katastrálních map obce Prosmyky pochází z roku 1843 a v prostorách cihelny je opět pole bez jediného náznaku jakékoliv.*“ VOLF, Martin – BLAŽEK, Jan: Archeologický výzkum novověké cihelny u Prosmyk, c. d., s. 86.

104 Mapy stabilního katastru pro konkrétní obec (Prosmyky) vznikly skutečně v roce 1843, tedy až po zahájení prací na 2. vojenském mapování, tj. v roce 1836, toto mapování však končí až v roce 1852. Mapový list z 2. vojenského mapování zachycující onu cihelnu byl vyhotoven v rozmezí let 1847–1848. 2. vojenské mapování, Prosmyky – mapový list č. O_5_I. Nicméně na pozdějších upravovaných mapách stabilního katastru je šrafovou prosmycká cihelna zachycena také. ÚAZK Praha, Originální mapy stabilního katastru, Prosmyky – mapový list č. 5913_03. Autoři nahlédli do povinných císařských otisků, které pozdější úpravy neobsahují. ÚAZK Praha, Císařské povinné otisky stabilního katastru, Prosmyky – mapový list č. 6126-1.

105 Neznámo, která cihelna je pak také zachycena na mapách 3. vojenského mapování (1872–1953), konkrétní listy však nejsou datovány, proto z nich nelze určit přesnější datum zániku. ÚAZK Praha, Topografické sekce 1:25 000 třetího vojenského mapování, Prosmyky – mapový list č. 3752-4.

106 ÚAZK Praha, Letecké měřické snímky, Lovosice LMS 1938-05463.

stavby lze vyvozovat, že šlo o zcela průmyslové zařízení. Provozy na výrobu cihel ze 40. letech 19. století nelze porovnávat se zařízeními o 60 let staršími, jež lze pokládat ještě za protoindustriální.

V polovině roku 2021 byla vykopána cihelna na okraji katastru Havlíčkova Brodu. Podle dosavadních vyjádření archeologů, jde o cihelnu, která prokazatelně stála již v roce 1838. Velmi zajímavou tezí Jakuba Těsnohlídka je, že cihelna byla postavena pro potřeby většího objemu cihel kvůli nově vznikajícímu panskému dvoru, vzdálenému od cihelny 500 metrů.¹⁰⁷ Za mnohem zajímavější lze však v kontextu sledované problematiky považovat celkových charakter vykopaného torza u Havlíčkova Brodu. Jde totiž podle fotografické dokumentace o diametrálně odlišný ráz nálezu, než jaký byl odkryt u Prosmyk, tj. že je jádro pece tvořeno kameny obestavenými cihlami atd. Proto lze považovat datování této cihelny za spolehlivé. V důsledku výše popsaného lze konstatovat, že při predikcích o stáří a podobě cihelen se musí postupovat velmi obezřetně.

Za velmi vhodné pro srovnání se také ukázaly ikonografické výstupy etnografických výzkumů přímo v terénu. Za unikátní lze tak považovat fotografie pořízené Ludvíkem Kunzem v Rajnochovicích na konci 40. let 20. století.¹⁰⁸ Kunzem zdokumentovaná cihelna je sice ještě mladší než ta prosmycká, jedná se však o zařízení, v němž lze spatřovat archaičtější způsob výroby pálených cihel než u plně profesionalizovaných podniků z poloviny 19. století. Nicméně archeologické vykopávky lze považovat za velmi žádoucí a pro studium podoby konkrétních cihlen je lze pokládat za nezbytnou součást historického bádání (ve výkopech mohou být totiž nalezeny cihly s používanými kolky apod.).

Prameny

1. vojenské mapování, Strachotín – mapový list č.112.
2. vojenské mapování, Prosmyky – mapový list č. O_5_I.
2. vojenské mapování, Strachotín – mapový list č. O_12_II.

Archiv Archaia Brno z.ú.

MATOUŠOVÁ, Dagmar: *Inventář D8. Stablní katastr – vceňovací operáty (1765–1897)*. Brno: MZA, 1971.

MZA Brno, fond D 10 Stablní katastr, sign. 2683, fasc. 2683, kniha č. 609.

¹⁰⁷ Archiv Archaia Brno z.ú., nepublikováno.

¹⁰⁸ Fotografie byly otištěny v článku: KUNZ, Ludvík: Výroba a pálení cihel v Rajnochovicích. *Naše Valašsko* 12, 1949, č. 4, s. 150–153. Je možné, že se originální fotografie, které by byly pro srovnání vhodnější, mohou nacházet v osobním fondu L. Kunze, který je ale v současnosti v soukromých rukou. Nalezeny totiž nebyly v osobním fondu tehdejší redaktorky Našeho Valašska. MZA Brno, fond G 417 Fialová Vlasta, karton 4, inv. č. 168 – PhDr. Ludvík Kunz, CSC. a karton 8, inv. č. 378 – Fotodokumentace k článkům pro sborník Naše Valašsko a Valašsko.

- M A Brno, fond D 10 Stabilní katastr, sign. 2683, karton 3418, kniha č. 17.
MZA Brno, fond D 8 Vceňovací operáty, karton 974, sign. 2683 – Strachotín.
MZA Brno, fond E 67 Sbírka matrik. Matrika 2583 – ODolní Věstonice (1784–1871).
MZA Brno, fond E 67 Sbírka matrik. Matrika 3240 – Z Popice (1784–1865).
MZA Brno, fond E 67 Sbírka matrik. Matrika 3592 – Z Velké Němčice (1863–1921).
MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 49 – NOZ Strachotín (1785–1836).
MZA Brno, fond E 82 Opisy matrik. Opis 50 – NOZ Strachotín (1837–1859).
MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7097 –
Popis hranic městečka Strachotína.
MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7321 –
Cihelny všeobecně.
MZA Brno, fond F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov, inv. č. 7330 –
Cihelna ve Strachotíně.
MZA Brno, fond G 417 Fialová Vlasta, karton 4, inv. č. 168 – PhDr. Ludvík Kunz,
CSc.
MZA Brno, fond G 417 Fialová Vlasta, karton 8, inv. č. 378 – Fotodokumentace
k článkům pro sborník Naše Valašsko a Valašsko.
SOka Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 3 – Urkundenbuch
lit. BI bei der Gemeinde Tracht von Anno 1788.
SOka Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 9 – Gruntovní
kniha [1. svazek].
SOka Břeclav, fond AO Strachotín – neuspořádaný fond, kniha č. 11 – Gruntovní
kniha sklepů [3. svazek].
SOka Břeclav, fond MNV Strachotín, inv. č. 1, kniha č. 1 – Kronika MNV. Dějiny
obce do 19. století.
ÚAZK Praha, Císařské povinné otisky stabilního katastru.
ÚAZK Praha, Katastrální mapy evidenční, Strachotín.
ÚAZK Praha, Letecké měřické snímky, Lovosice.
ÚAZK Praha, Mapa evidence nemovitostí, Strachotín.
ÚAZK Praha, Originální mapy stabilního katastru, Prosmyky.
ÚAZK Praha, Originální mapy stabilního katastru, Strachotín.
ÚAZK Praha, Topografické sekce 1:25 000 třetího vojenského mapování, Prosmyky.
VM Olomouc, fond Mrštíková Božena (1876–1958), karton 35, inv. č. 1854.

Literatura

- BALÁŠOVÁ-FRIMLOVÁ, Dana: K etnografickému studiu cihlářského dělnictva. Cihlářské dělnictvo pražských příměstských vsí: bytové poměry cihlářských rodin v Praze v letech 1900–1914. In: Tomandl, Miloš – Procházka, Lubomír (eds.): *Tradiční lidová architektura*. Praha: Univerzita Karlova, 2008, s. 15–23.
- GRIMM, Jacob Ludwig Karl: *Deutsches Wörterbuch 15, Z-Zmasche*. Leipzig, 1971.
- HOSÁK, Ladislav: *Hustopečský okres 2. Místopis. Vlastivěda moravská*. Brno: Musejní spolek, 1924.
- KLIKA, Ferdinand: *Adressář cihelen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Časopis Reklama, 1897.
- KNOP, Alois: K vývoji zednických profesionálních výrazů na Ostravsku. In: Myška, Milan (ed.): *Sborník prací Pedagogického institutu v Ostravě. Společenské vědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 3–21.
- KŘIVÁNKOVÁ, Jana – NEČADA, Václav: K počátkům výstavby sklepního areálu v obci Strachotín (případová studie). *Folia ethnographica* 53, 2019, č. 2, s. 95–102.
- KUNZ, Ludvík: Výroba a pálení cihel v Rajnochovicích. *Naše Valašsko* 12, 1949, č. 4, s. 150–153.
- LYČKA, Daniel: Historie zaniklých cihlen břeclavského okresu po roce 1945 – Lednice-Nejdek, Drnholec, Pohořelice, Mikulov, Vlasatice, Dolní Dunajovice, Velké Bílovice. *RegioM*, 2017, s. 106–141.
- NOŽIČKA, Josef: Z minulosti jihomoravských luhů (předběžná studie). *Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR* 10, 1956, s. 169–199.
- RAMML, Christian Ferdinand: *Ziegelöfen und Lehmabbaue der politischen Bezirke Mistelbach und Gänserndorf (Niederösterreich)*. Nachträge 29. Wien: Geologische Bundesanstalt, 2018.
- RIESS, Anton: *Der Markt Tracht in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno: Josef Wesnitzky, 1930.
- VOLF, Martin –BLAŽEK, Jan: Archeologický výzkum novověké cihelny u Prosmyk. *Tereziánské listy* 34, 2006, s. 78–88.

Respondenti

- Hromková, Marie (nar. 1942).
 Podbřecký, Jaroslav (nar. 1944).
 Wenischová, Anežka (nar. asi 1958).

Summary

Forgotten Brickworks. The History of the Production and Use of Bricks in Strachotín (District of Břeclav)

This treatise traces the history of two, already extinct, brickworks in the municipality of Strachotín (District of Břeclav), based on an analysis of archival materials. The first brickworks observed is a municipal brickworks built at the end of the eighteenth century and located on the north-eastern edge of the cadastral area, in close proximity to the village of Popice. The other brickworks was closer to the village, and it was owned by the village mayor Andreas Riess. Both brickworks ceased to exist in the mid-nineteenth century. The text also speaks about the finding of bricks bearing duty stamps and their documentation. Attention is paid to bricks that were marked with the letters T (Tracht – Strachotín) and GT (Gemeinde Tracht). The thesis is concluded by suggesting a hypothetical form of the brick production equipment based on a comparison with already excavated brickworks from the period under study.

Key words

Brick production –duty stamps (signs) –18th –19th centuries –Strachotín (District of Břeclav)